

KÖZÉPKORI ISKOLÁZÁSUNK TÖRTÉNETÉHEZ.

Közli: DR. SCHÖNHERR GYULA.¹

A magyar tudományos Akadémia újabban a XIV. és XV. századbeli hazai és külföldi iskolázás történetének megírására hirdetett pályázatot.

Az a jogos felfogás nyert kifejezést ebben az intézkedésben, mely nemzetünk multjának tanulmányozásában a hivatott erőket mindinkább a művelődési történet terére kívánja utalni, a kultúr-történetnek pedig legelső, alapvető és így legfontosabb fejezetéül az iskolázási ügy történetét tekinti.

Kétségtelen, hogy a ki ezt a fejezetet, a középkori Magyarország közoktatásügyének fejlődését, alakulását megírja, az e kor-szak egész kulturális életének megértéséhez megadja a kulcsot.

A feladat igen szép; érthető tehát az érdeklődés, melylyel a pályázat sorsa iránt mindenki viseltetik. Annál érthetőbb, mert a kitől eleve várta a tudományos világ e feladat megoldását, Ábel Jenő, fájdalom, kidőlt, mielőtt hozzáfoghatott volna munkája megírásához, melyhez annyi ambícióval, lelkesedéssel, tehetséggel és képzettséggel készült. S ma, őszintén megvallva, nagy kérdés, ki lesz hivatva az utána maradt üres helyet e téren betölteni?

¹ Ezen közlemény szorosán véve folyóiratunk keretébe nem tartozik. Tekintve azonban azon viszonyt, mely a középkorban az iskola és a könyv-írás közt létezett, midőn az iskola növendékei kézikönyveiket rendszerint maguk, sokszor magában az iskolában másolták, a mint erről számos reánk maradt hazai középkori codex tanuskodik, helyt adtunk ezen czikknek, mert meg vagyunk róla győződve, hogy a hazai középkori iskolázás történetéhez rendszeresen gyűjtött levéltári adatok közzététele a hazai középkori könyvirás történetére is új világot fog deríteni.

Szerk.

Reméljük, hogy a jövő mielőbb megadja erre a kedvező választ. De bárki legyen is, a kire a nagy feladat vár, annak egy igen nagy nehézséggel, az anyaggyűjtés fáradságos munkájával kell előbb megküzdenie. Ábel az ő fáradhatatlan hangyaszorgalmával ez irányban is óriási tevékenységet fejtett ki; korai elhunytával ez a feladat is munkásokra vár. S a pályázat eredményét csakis úgy biztosíthatjuk, ha minél többen osztozunk a boldogult örökségének e részén, minél nagyobb számmal sereglünk össze a félbeszakadt munka folytatásához.

A középkori iskolázás történetéhez tömérdek apró adat van elszórva levéltárainkban, miknek tizedrésze sincs eddigelé kiaknázva. Az adatok felkutatása, összegyűjtése és ismertetése mindig hálás feladata volt a levéltári kutatásoknak; ma kötelessége is, midőn kulturális történelmünk e nevezetes ága leghivatottabb művelőjét vesztette el, s nem tudjuk, támad-e méltó utódjául egész ember, mint ő volt, anyaggyűjtő és feldolgozó egy személyben?

Az alábbiakban e kötelességből kívánom a magam részét kivenni, a Magyar Nemzeti Múzeum gazdag gyűjteményeiből közölve néhány merőben ismeretlen iskolázási adatot. Apróságok ezek, de bizonyosan hasznukat veszi az, a kire e szép téma megírásának feladata várakozik.

I.

Köztudomású dolog, hogy a bécsi egyetemet a középkorban a magyar ifjúság sűrűbben látogatta, mint a külföld bármely más egyetemét. A geográfiai helyzetben feküdt ennek a magyarázata; Bécsbe a magyarság sokkal könnyebben eljuthatott, mint akár a többi német egyetemre, akár az olasz főiskolákra. S úgyszólván ez volt az egyedüli egyetem, a mely a magyar tanuló ifjúság nemzeti önállóságát biztosította. Mig a legtöbb főiskolában a *Natio Germanica* csoportjába osztották a magyarokat, Bécsben a magyar egyetemi polgárság, mint külön *Natio Hungarica*, teljes függetlenségnek örvendett: otthon érezhette magát.

Ez előnyököt sietett is a maga hasznára értékesíteni. *Fraknói Vilmos* nagybecsű dolgozata: «Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen» az ide sereglett tanuló

ifjuság oly tekintélyes jegyzékét adja, mely mindennél világosabban illusztrálja azt a helyet, melyet a híres bécsi egyetem középkori iskolázásunk, s így mondhatjuk: nemzeti művelődésünk tényezői között elfoglalt.

Fraknói dolgozatának becses adataihoz találtam nemrég egy érdekes adalékot a sóvári Soós család levéltárában, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára örök letéteményül bir. Közönséges perhalasztó levél ez a XV. század elejéről, melynek sorai közt aligha keresne bárki is művelődéstörténeti adatot.

Pálóczi Máté nádorispán 1436. november 27-én Czekei Márton és társainak sóvári Soós Péter fiai: Péter, István és Miklós ellen folyt perében a tárgyalást szent Mihály nyolczadáról a következő évi vizkereszt nyolczadára halasztja, abból az okból, hogy Soós István és Miklós a királylyal Csehországban vannak, Soós Péter pedig a bécsi egyetemet látogatja.

Nos Mathius de Paloch regni Hungarie palatinus et iudex Comanorum — így szól az oklevél — damus pro memoria, quod causam, quam Martinus de Cheke et Dionisius Farkas de Imbregh, Ladislaus et Stephanus filii Andree et Sebastianus filius Nicolai de eadem, pro quibus Petrus de Bary cum procuratoriis litteris nostris astitit, contra Petrum, Stephanum et Nicolaum filios Petri Soos de Sowar iuxta continentiam litterarum nostrarum prorogatoriarum super factis in eisdem contentis in octavis festi beati Michaelis archangeli movere habebant coram nobis, de regio litteratorio mandato pro ipsis in causam attractis eo, quod idem Stephanus et Nicolaus cum eodem domino nostro imperatore in regno Boemie, *dictusque Petrus in studio universalis in civitate Wyenne existentes* peribentur, nobis allato, ad octavas festi epiphaniarum domini nunc venturos duximus prorogandam. Datum Bude, quinquagesima secunda die termini prenotati, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo sexto.

Kívül: Pro Petro, Stephano et Nicolao filiis Petri Soos de Sowar contra Martinum de Cheke et Dionisium Farkas de Imbregh et alios intrascriptos ad octavas festi epiphaniarum domini prorogatorie.¹

¹ Eredeti, papiron, zárópecsét nyomaival.

A három Soós testvér, kiknek kettejét udvari szolgálat, a harmadikat pedig tanulmányai tartották távol hazájuktól, a czekei vár és tartozékai felett állottak perben Czekei Mártonnal, Borbála királyné al-ajtónállójával és az Imreghiekkal. A per egy évtizeddel előbb kezdődött és sok halogatás után utóbb is a Soós család elmarasztalásával végződött.

A sóvári Soósok Zsigmond király alatt meglehetősen jelentékeny szerepet játszottak, címeres levelüket is tőle nyerték. Soós István egy másik testvérével, Györggyel együtt 1437—39. évek között Sáros vármegye főispánjai s egyúttal sárosi várkapitányok; György azonfelül 1437-ben a pécsvárad apátság kormányzójaként szerepel, mely apátság ez időben atyjuk unokatestvérének, Soós Lászlónak kezén volt. Az oklevelek még két más testvérről: Simonról és Miklósról tesznek említést, a kik azonban jobbára csak a periratokban, mint fel- vagy alperestársak szerepelnek.¹

Míg így a két első testvér a politikai pályán szerzett fényt a család nevének, s a többiek is bizonyára előkelő helyet foglaltak el a vidékükbeli birtokos nemesség között: Péter, a kit oklevelünk bécsi egyetemi polgárként mutat be, az egyházi pályán kereste előmenetelét. Választása tudományos hajlamra mutat, de nagybátyjának, a pécsvárad apátúrnak példája is befolyásolhatta elhatározásában. Mikor ment fel Bécsbe, nem tudjuk; de azt hiszem, nem sokkal az oklevél kelte előtt, mert Fraknoi jegyzékében négy évvel később, 1440-ben találkozunk nevével:

Petrus de Soós abbas, l.

a bölcsészeti kar hallgatói között. S ez a pár szónyi bejegyzés sokban kiegészíti az oklevél adatát. A törekvő ifjú, mint az a neve után tett l betű mutatja, egyetemi tanulmányai folyamán megnyerte a licentiatusi fokozatot, a mit tudvalevőleg legalább négy évi tanulmánynak s ebből két évi próbatanításnak kellett megelőzni. Egyházi téren pedig követte nagybátyja nyomdokait s már egyetemi éve alatt apáti méltóságot viselt: az ország kisebb praelátusai között foglalt helyet.

¹ Mindezekhez az adatokat a családi levéltár oklevelei szolgáltatták. Nagy Iván Soós Péternek még több gyermekét sorolja fel, de én a családi oklevelekben nem találkoztam neveikkel s nem lehet feladatomban családörténeti kutatásokba bocsátkozni.

Minő apátsága volt, arra útbaigazító adatot nem találtam, s élete további folyása is ismeretlen előttem.

II.

A magyar nemesi ifjú tanulmányai folyásának érdekes részleteivel ismertet meg, és a középkori nevelők sorsának nem egy arnyoldalát tárja fel előttünk a *Kállay* család levéltárának egy missilis levele.

Kállay Lőkös Jánoshoz írja azt egyetlen fiának nevelője, 1469. június 29-én.

Az érdeemes paedagogust, a mint e levél tartalmából kiténik, hat évi fáradozásai után az elbocsáttatás veszedelme fenyegette. A mester megdöbbenve értesül a reá várakozó sorsról, és megkísérti annak elhárítását. Leírja egész nevelői pályájának küzdelmeit, nyomorúságait. Mennyit bajlódott növendékével a tanulói évek kezdetén a budai iskolában, a hol a zsenge ifjút betegség támadta meg és neki az orvos és ápoló szerepét is át kellett venni. Később «ad gimnasium publicum» jutva el vele, hogy óvta a hazugságtól, a részegségtől s a deákelet egyéb veszedelmeitől, míg végre fölvihette a pozsonyi főiskolába. A fiú kissé keményfejű levén (ingenio durus), nagy fáradságba került vezetése, de ő semmitől sem riadt vissza, hogy a növendék atyáinak méltó utódául nőjje ki magát. A család elismerésére s a fiú örökös hálájára számított ebbeli fáradozásaiban, s most az utolsó években el akarják őt bocsátani s a fiút más mester keze alá adni. A méltatlan eljárás fáj neki, de bele nyugszik; csak azt kívánja, hogy fáradsága díját fizessék meg. E tekintetben bizik urának ismert liberalitásában.

Ez a levél gondolatmenete. De minden kivonatnál jobban beszél az eredeti szöveg a maga érdekes, keserűség-sugallta közvetlenségével:

Nisi dudum animum meum optime persuasissem, egregietatem vestram equo ac recto animo singula, que aures vestras pulsant, acceptasse, suspicarer profecto hoc tempore alienam a me ac penitus aversam fore mentem vestram. Sed quia iam dudum gravitas iudicii vestri percognita mihi fuit: non dubito, quin nec minimis quidem relatis in me mentem vestram credulam prebeatis,

donec aut personam meam, aut litteras officium meum gerentes audieritis. Insuetam enim nuntii relationem a vestra egregietate novissimis his diebus accepi, ut scilicet unicus filius vester, qui usque nunc sub me tamquam preceptore multos annos stetit, a cura mea absolvatur. Huic profecto nuntio quamvis a vestra egregietate venienti, tam insueta afferenti, nequaquam fidem prebere potui, neque ad huc prebebo, nisi litteris vestra egregietas certiorum me reddiderit. Non satis admirari possum, si vera is retulit: immutatum animum vestre egregietatis. Equidem omni studio ac studio ad hoc conatus sum, ut iussioni vestre egregietatis parerem. Agitur enim nunc sextus annus, quibus mecum est filius vester; quos labores, quas curas, quas vigilias et sollicitudines secum perpessus fuerim, et quid adhuc susceperim premium, non meum, sed aliorum, qui viderunt, hoc sit iudicium. Sic enim apud me cogitabam: hunc et moribus et scientia, quoad potero, sic instituum, ut parentem suum generosum ac faventem mihi reddam dominum, eum autem filium immortales mihi habentem gratias, qui taliter eum instruxerim, ut genealogie sue honoris ac laudis sit perpetue. Preterea dum adhuc iunior natu mecum in scolis Budensibus staret corpore toto imundus ac infirmus, adeo ut etiam vilissime persone ipsius dedignarentur aspectum et communionem eius spernebant, non me pigebat olentia vulnera meis manibus mane noctuque diligenter abstergere ac curas quasque ipse solus applicare, ita ut deo annuente restitutus fuit sanitatis pristinae. Denique non minus tamquam pius parens nunc minis, nunc verberibus, nunc clementia ac pietate, quemadmodum mihi utile videbatur, ad studia ac mores adhortabar. Sed quia non resistantem ac iussionibus meis obsequentem semper comperi, futurum virum maximum conieci. Demum etiam cum egregietatis vestre voluntate ad gymnasium publicum nos contulimus, maiori adhortatione tamquam maturiorem aggressus sum, ac semper id sibi frequentabam, ut a parentibus suis non degeneraretur. Denique semper usque in hanc diem sic mecum stetit, ut nunquam libertate propria frueretur, a mendacio, ebrietate aut quocunque alio facto ipsum non decorante summa diligentia retraxi. Denique vestimentis ac aliis statui suo pertinentibus sic tenui, ut honor et decentia vestre egregietati in eo reluceat, nihil minus curavi. ut studium apud eum frequentaretur. Ego enim semper omnino modo, quo potui, quia ingenio durus est,

lectiones, quas audivit, auribus suis inculcavi et iterum atque iterum repetivi ac examinavi. Deinde quid verbis vestram egregietatem moror, profecto maius tempus diei crebre secum laborando consumpsi. Si itaque vel scriptis, vel quocunque pacto eorum, que dixi, contrariam habetis relationem, rogo vestram egregietatem, ut quemadmodum semper fecissetis, non his fidem habeatis, quia deo teste aliena sunt a veritate. Nolo etiam, ut scriptis meis dumtaxat credatis, sed illis credite, qui in universitate Histropolitana viderunt operam meam, qualis fuit erga filium vestrum. Nunc demum, si vobis est animi, ut filius alterius subsit cure, id quidem summe mihi placet, hoc uno adiecto, ut priusquam id fiat, a me computationem expositorum ac perceptorum suscipiatis, tunc enim eliminetur, quantum vestra egregietas mihi aut ego vestre egregietati debeam, tunc enim filium vestrum per me non neglectum, sed innocentem presentabo. De premio autem, quod apud vestram egregietatem pro laboribus meis et quidem gravissimis exspecto, nulla mihi erit cura, cum noverim dominationem vestram in omnes sibi servientes quam liberalissimam ne quodquam unquam debito abstraxisse, sed potius aliquid addidisse. Nec dubito, quin non parvi faciat vestra egregietas periculum istud secuturum eos, qui mercem laborum debitam retrahunt. Si autem filius vester adhuc sub iugo meo sistere debet, libenter adhuc me laboribus submittam ac quidquid apud vos gratum fuit, leto ac liberali animo perficiam. Si quid itaque de his rebus agere volueritis, per nuntium id fiet, qui plenam potestatem dominationis vestre habeat. Valetate . . . . hic per annos optatos et in felici patria eternaliter. Iterum atque iterum rogatus, ut . . . . nuntii non velitis habere fidem, quousque magis de veritate instructi fueritis. Scr. . . . . festo betorum Petri et Pauli apostolorum, anno domini MCCCCLXIX. e[gregietatis vestre] . . .

A papirra irott levél külső oldalán: «Egregio viro domino Johanni Lekws de Kallo, domino suo gratioso» czímet visel, s zárlatán zöld viaszpecsét nyomait tünteti fel.

A *Lőkös János* nevet ez időben ketten is viselték a Kállay családban: Miklós fia János, a ki 1446-ban Szabolcs vármegye főispánja volt és 1476-ban halt meg, és fia János, a ki 1447-ben

a szabolcsi nemesség képviselőjében vett részt az országgyűlésen. A Lőkös név mindkettőre Kállay Miklós atyjáról maradt, kinek leszármazói ekként különböztették meg magokat a család többi ágaitól.

Melyik Lőkös Jánoshoz van azonban e levél intézve, aligha tudnók eldönteni, ha annak írója szóban forgó növendékét nem nevezné János *egyetlen* fiának. Az idősebb Jánosnak, a ki többször házasodott, szép számmal lévén gyermekei, a kérdéses apa nem lehet más, mint fia, az ifjabb Lőkös János; a Nagy Ivánnál közölt családfa ennek csakugyan egyetlen fiát említi, a ki szintén János nevet viselt.

Deák éveinek oly érdekes megörökítésén kívül erről a Jánosról semmi nevezetesebb adatot nem jegyzett fel a családtörténet. Mesteréről sem tudunk többet, mint a mit maga elmond levelében. Még nevét sem ismerjük: levele, mely panaszait korunkig eljuttatta, épen az aláírásnál szenvedett jelentékeny sérülést. Ez a szakadás nem mai keletű; a Magyar Nemz. Múzeum egy kézírata, (*fol. Lat. 1666.*) mult századbéli másolatban tartalmazza a levelet Hajnóczynak 1792. október 23-án kelt hitelesítésével, s a név már itt is hiányzik. A pecsét is elveszett, a mi talán útbaigazítással szolgálhatott volna. Ekként — legalább egyelőre — le kell mondanunk arról, hogy a derék mesterrel közelebbről megismerkedjünk. Levelének tartalma azonban bőven kárpótol ez egy veszendőbe ment névért.

III.

A *Justh* család levéltárának rendezése közben a turóczi konvent egy kiadványára akadtam 1489. december 9-ről, mely Zolnai Urbánnak, a krakkói egyetem baccalaureusának emlékezetét tartotta fent, a mint alább következik:

Nos conventus monasterii beate Marie virginis de Thurutz, memorie commendamus, quod egregius et perspicacis ingenii viri Andreas Justh de Vigles et Urbanus filius providi Mathie de Zolna alme universitatis Cracoviensis baccalaureus, coram nobis personaliter constituti, idemque Urbanus baccalaureus per dictum

Andream Jwsth super eo, quomodo sibi constaret: utrum littere regie maiestatis, vigore quarum pridem videlicet dominico proximo ante festum sancti Bartholomei apostoli proxime preteritum egregia domina Elizabeth relicta olim egregii Raphaelis de Hontha ad domum et curiam ipsius Andree Justh in possessione Nezpál habitas veniendo, nobilem puellam Sophiam filiam condam Blasii de Nezpál predicta sibi dare postulavit et requisivit alendam et servandam; eidem Andree Jwsth, aut domine Barbare consorti sue sonassent, coram nobis requisitus et interrogatus, fide sua mediante fassus et attestatus est talimodo, quod continentia ipsarum litterarum regie maiestatis fuisset in hec verba: Fideli nostro egregio Andree Justh de Wigles, sed dominam Barbaram consortem ipsius Andree Justh in nulla sui parte tangere visa fuisset. In cuius rei fidem et testimonium presentes litteras nostras ad petitionem ipsius Andree Justh et fassionem Urbani baccalaurei emanatas eidem Andree Justh duximus concedendas. Datum feria quarta proxima post festum conceptionis virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo nono.

A krakkói egyetem a magyar felvidékre nézve körülbelül az volt, a mi a bécsi a nyugati részeknek. Zolnai Máté fia Urbán, a ki az egyetemről a baccalaureatus koszorújával jött haza, szintén a felvidékről való, ki nevét is valószínűleg származási helyéről, a határszéli Zsolna városától kölcsönözte. Atyja, Máté, a «providus» czim után ítélve tehetősebb zsolnai polgár lehetett.

Az egyetem magyar növendékeinek névsorát csak 1492-től ismerjük, a mikor rendes anyakönyvet kezdtek vezetni. Az egyetem pár évvel ezelőtt megkezdte albumának közzétételét, de az első füzet csak 1434-ig halad, több pedig nem jutott kezeim közé. Igy semmi oly részletet nem ismerek, a mi ezt a kis adatot kiegészítené.

Maga az oklevél egy meglehetősen homályos családi ügyre vonatkozik, a minek sem előzményét, sem lefolyását nem ismerjük. Egy kis árvaleányról, néhai Neczpáli Balázs gyermekéről Zsófiáról van benne szó, a kit Justh András és felesége Borbála maguknál tartottak, s a kit Honthai Rafael özvegye, Erzsébet asszony, most királyi rendelet alapján el akar venni tőlük. Zolnai Urbán, az éles elméjű férfiú («vir perspicacis ingenii»), arról tesz

tanúságot, hogy a kérdéses rendelet csak Justh Andrásához van intézve, s feleségéről szó sincs benne. Mennyiben változtatott ez az ügyön, nem tudom, de nem is lehet feladatomban kutatni; az oklevél tartalma csakis annyiban tartozik tárgyunkhoz, a mennyiben baccalaureusunknak az előkelő Justh-családnál elfoglalt állására enged következtetni, melynek egy szorosán családi jellegű ügyénél beavatott tanuként szerepel.